



پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

بررسی تطبیقی سن مسئولیت کیفری در فقه اسلامی و نظام‌های حقوقی غربی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر مهدی نظری نی نی

دانشجو

فاطمه صادقی مالواجردی

ماه و سال دفاع

زمستان ۹۳



«متن تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است»

تقدیم به پیشگاه بیکران حضرت ولیعصر **عج**
و روح پاک پدرم که عالمانه به من آموخت تا چگونه در عرصه زندگی،
ایستادگی را تجربه نمایم
و به مادرم، دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج
بود و وجودش برایم همه مهر، و در انتها به برادرانم که بدون صبر و
شکیبایی شان نوشتن این رساله مقدور نبود.

سپاسگزاری

حمد و سپاس خدای متعال را که نعمت تحصیل علم را در سایه انوار الهی به من ارزانی فرمود و با تقدیم صمیمانه‌ترین سپاس‌ها خدمت جناب آقای دکتر چیت‌سازیان مدیر محترم گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده قرآن و حدیث و نیز جناب آقای دکتر نظری استاد محترم راهنما که در نگارش این رساله مرا یاری نمودند.

چکیده:

سن مسئولیت کیفری (سنی که بتوان فرد را واجد مسئولیت تام کیفری دانست و او را در صورت ارتکاب جرم، مجازات نمود) یکی از مسائل مهم حقوق جزا می‌باشد که مورد نقد و اعتراض صاحب‌نظران حقوق قرار گرفته و مورد اختلاف بین فقهای بزرگ می‌باشد. این سن که از آن به عنوان بلوغ یاد می‌شود در کشورهای گوناگون، متفاوت است. در قوانین کیفری ما، این سن متأثر از فقه امامیه می‌باشد؛ که طبق نظر اکثر فقهای شیعه این سن برای دختران نه سال تمام قمری و برای پسران ۱۵ سال تمام قمری می‌باشد. گرچه در بین فقهای امامیه در این مسئله اختلاف نظر دیده می‌شود، در میان فقهای اهل سنت نیز شاهد دیدگاه‌های متعددی می‌باشیم.

در حقوق ایران برای بحث از سن مسئولیت کیفری، ابتدا بایستی از تاریخچه قوانین مجازات قبل از انقلاب و بعد از انقلاب سخن به میان آورد؛ در بررسی قوانین مجازات قبل از انقلاب، به قانونهای سال ۱۳۰۴ و ۱۳۵۲ برخورد می‌کنیم که در آن سن مسئولیت تام کیفری ۱۸ سال تمام شمسی است. و در قوانین بعد از انقلاب، قانونهای سال ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ را مشاهده می‌کنیم که در این قوانین مبنای سن مسئولیت کیفری را نه سال تمام قمری برای دختران، و ۱۵ سال قمری برای پسران، در نظر گرفته شده است. تا اینکه به قانون مجازات فعلی یعنی مصوب سال ۱۳۹۲ برخورد می‌کنیم. گرچه در این قانون سن مسئولیت کیفری در مورد قصاص همان نه سال و ۱۵ سال می‌باشد لکن در خصوص تعزیرات مسئولیت تدریجی پذیرفته شده است و مسئولیت تام کیفری به ۱۸ سال ارتقاء یافته است. اما در مورد سن مسئولیت کیفری در نظام‌های حقوقی غربی، دو نظام کامن لا و رومی ژرمنی مورد بررسی قرار گرفته است. که مصداق بارز آنها نظام حقوقی کشور انگلیس و فرانسه می‌باشد. در کشور انگلستان و فرانسه برای تعیین سن مسئولیت کیفری، حداقل و حداکثری را تعیین نموده‌اند و در این کشورها با طبقه‌بندی اطفال و پذیرش مسئولیت کیفری تدریجی مواجه می‌شویم.

و در مجموع در هر دو گروه سیستم حقوقی (کامن لا و رومی ژرمنی) با دسته‌بندی اطفال برای هر گروه سنی متناسب با شرایط رشد شخصیت آنان، ضمانت‌اجراهای خاصی در نظر گرفته شده است. و شایان ذکر است که این پژوهش، ضمن بررسی تطبیقی سن مسئولیت کیفری در ایران و نظام‌های حقوقی غربی، در تلاش است که به یک جمع‌بندی منطقی که مطابق با موازین شرعی ما باشد برسد و با در نظر گرفتن شرایط اطفال، سنی را

به عنوان حداقل سن مسئولیت کیفری در نظر گیریم و سنی را نیز برای اعمال مسئولیت نسبی بر اطفال مرتکب جرم، متناسب با جرم ارتكابی، قوه و توانایی مجرم و قدرت تشخیص و تمیز او و آنچه صلاح و مصلحت اقتضا می‌کند تعیین نماید؛ همچنین، باید برای تعیین سن مسئولیت تام کیفری غیر از رسیدن به بلوغ جنسی، رسیدن به رشد جزایی (فکری) و یا احراز آن را در نظر بگیرد.

کلید واژه‌ها: سن مسئولیت، رشد جزایی، اطفال، بزهکاری، بلوغ،

صفحه	عنوان
۱۴	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۱۵	۱.۱. کلیات
۱۵	۱.۱.۱. بیان مسئله
۱۶	۱.۱.۲. اهمیت و ضرورت
۱۷	۱.۱.۳. سوالات
۱۷	۱.۱.۴. فرضیات
۱۸	۱.۱.۵. پیشینه
۱۸	۱.۱.۶. چارچوب نظری
۱۹	۱. تعاریف و مفاهیم
۱۹	۱.۲.۱. تعریف لغوی مسئولیت
۱۹	۱.۳. اقسام مسئولیت
۱۹	۱.۳.۱. مسئولیت اخلاقی
۲۰	۱.۳.۲. مسئولیت حقوقی
۲۰	۱.۳.۴. مسئولیت کیفری
۲۱	۱.۳.۵. مفهوم مسئولیت مدنی
۲۲	۱.۳.۵.۱. مسئولیت مدنی قراردادی
۲۲	۱.۳.۵.۲. مسئولیت مدنی غیرقراردادی (قهری)
۲۳	۱.۴. تفاوت مسئولیت مدنی و کیفری:
۲۵	۱.۵. ارکان مسئولیت کیفری
۲۵	۱.۶. مسئولیت کیفری تدریجی
۲۷	۱.۷. مفهوم طفل
۲۷	۱.۷.۱. معنای لغوی طفل (صغیر)
۲۷	۱.۷.۲. تعریف اصطلاحی طفل (صغیر)

- ۲۸..... ۱. ۷. ۲. ۱. دوران طفولیت و عدم تمیز مطلق
- ۲۹..... ۱. ۷. ۲. ۲. دوران کودکی و تمیز نسبی
- ۳۰..... ۱. ۸. مفهوم بلوغ
- ۳۰..... ۱. ۸. ۱. تعریف لغوی بلوغ
- ۳۰..... ۱. ۸. ۲. تعریف اصطلاحی بلوغ
- ۳۱..... ۱. ۹. تعریف لغوی رشد
- ۳۱..... ۱. ۹. ۱. مفهوم رشد
- فصل دوم: بررسی سن مسئولیت کیفری در حقوق جزای اسلام..... ۳۵**
- ۳۶..... ۲. ۱. بررسی سن بلوغ
- ۳۷..... ۲. ۲. بلوغ از نظر آیات
- ۳۸..... ۲. ۳. بلوغ از نظر روایات
- ۳۸..... ۲. ۳. ۱. روایات دسته اول: بلوغ جنسی
- ۳۹..... ۲. ۳. ۲. روایات دسته دوم: بلوغ سنی
- ۴۲..... ۲. ۳. ۳. جمع‌بندی روایات
- ۴۲..... ۲. ۴. بلوغ از نظر فقیهان امامیه
- ۴۵..... ۲. ۴. ۱. دیدگاه مراجع تقلید معاصر
- ۴۶..... ۲. ۵. بلوغ از نظر فقیهان اهل سنت
- ۴۷..... ۲. ۵. ۱. مذهب حنفی
- ۴۷..... ۲. ۵. ۲. مذهب مالکی
- ۴۷..... ۲. ۵. ۳. مذهب شافعی
- ۴۸..... ۲. ۵. ۴. مذهب حنبلی
- ۴۹..... ۲. ۵. ۴. ۱. خلاصه نظرات فقه‌های اهل سنت
- ۵۰..... ۲. ۶. نقد نظریات
- ۵۲..... ۲. ۷. بررسی آیات سن رشد
- ۵۲..... ۲. ۷. ۱. تفسیر اشد به ۱۸ سالگی

۵۴	۲.۷.۲. تفسیر اشد به رشد فکری و عقلی
۵۴	۲.۷.۳. تفسیر اشد به احتلام و بلوغ
۵۴	۲.۷.۴. تفسیر رشد و اشد به عام و نسبی بودن
۵۶	۲.۸. بررسی و ارزیابی روایات رشد
۵۷	۲.۸.۱. معنی واژه «حتی یدرک»
۵۷	۲.۸.۲. ادراک به معنای بلوغ
۵۹	۲.۸.۳. «ادراک» به معنای رشد
۶۰	۲.۹. نقد روایات
۶۰	۲.۹.۱. اجمال در روایات
۶۳	۲.۹.۲. اطلاق در روایات
۶۵	۲.۱۰. ادله عقلی
۶۶	۲.۱۰.۱. تنقیح مناط و قیاس اولویت
۶۷	۲.۱۰.۲. تنقیح مناط و قیاس اولویت
۶۸	۲.۱۰.۳. نظایر فقهی قیاس اولویت
۷۱	فصل سوم: بررسی سن مسئولیت کیفری در حقوق و قوانین ایران
۷۲	۳.۱. مسئولیت کیفری اطفال در دوران ایران باستان
۷۳	۳.۲. قانون مدنی
۷۴	۳.۳. قانون مجازات
۷۴	۳.۴. مسئولیت کیفری اطفال در ایران قبل از انقلاب اسلامی
۷۵	۳.۴.۱. مرحله اجرای قانون مجازات عمومی سابق مصوب ۱۳۰۴
۷۷	۳.۴.۱.۱. نقدی به قانون مجازات عمومی ایران مصوب سال ۱۳۰۴ و دیدگاه حقوق دانان ایرانی
۸۰	۳.۴.۲. قانون تشکیل دادگاه اطفال مصوب ۱۳۳۸
۸۱	۳.۴.۳. مسؤولیت کیفری اطفال در قانون اصلاحی مجازات عمومی (۱۳۵۲)
۸۳	۳.۵. سن مسؤولیت کیفری اطفال در قوانین بعد از انقلاب اسلامی
۸۴	۳.۵.۱. مرحله اجرای قوانین جزایی مصوب سال ۱۳۶۱

۱. ۵. ۳. نقدی بر قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱..... ۸۴
۲. ۵. ۳. مرحله اجرای قانون مجازات اسلامی مصوب مجلس شورای اسلامی و مجمع تشخیص مصلحت نظام مصوب سال ۱۳۷۰----- ۸۶
۳. ۵. ۳. مرحله اجرای قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸----- ۸۷
۴. ۵. ۳. لایحه رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان----- ۸۹
۵. ۵. ۳. لایحه قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۸۷----- ۹۰
۶. ۵. ۳. ارزیابی، نقد، تحلیل قانون جدید ایران و چالش های فراروی آن----- ۹۱
- فصل چهارم: بررسی سن مسئولیت کیفری در نظام های حقوقی غرب..... ۹۵**
۱. ۴. مسئولیت کیفری اطفال در حقوق روم قدیم و کشورهای اروپایی..... ۹۶
۲. ۴. مسؤولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکاتب عمده حقوق جزا..... ۹۸
۱. ۴. ۲. مسؤولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکتب کلاسیک----- ۹۸
۲. ۴. ۲. مسؤولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکتب نئوکلاسیک----- ۱۰۰
۳. ۴. ۲. مسؤولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکتب اثباتی (تحقیقی)----- ۱۰۱
۴. ۴. ۲. مسؤولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکاتب دفاع اجتماعی----- ۱۰۳
۱. ۴. ۲. ۴. مکتب دفاع اجتماعی افراطی..... ۱۰۴
۲. ۴. ۲. ۴. مکتب دفاع اجتماعی اعتدالی..... ۱۰۵
۳. ۴. بررسی سن مسئولیت کیفری و تاریخ حقوق کامن لا در انگلستان..... ۱۰۷
۴. ۴. طبقه بندی اطفال در انگلستان..... ۱۱۱
۵. ۴. بررسی نظریه های رشد کیفری در حقوق انگلستان..... ۱۱۴
۱. ۵. ۴. چپستی منطق اماره و دیدگاه حقو قدانان----- ۱۱۶
۶. ۴. مفهوم اماره قابل رد عدم رشد..... ۱۱۹
۱. ۴. ۶. انواع اماره های عدم رشد----- ۱۲۰
۱. ۱. ۴. ۶. ۱. ۴. اماره غیرقابل رد عدم رشد..... ۱۲۰
۲. ۴. ۶. ۱. ۴. اماره قابل رد عدم رشد..... ۱۲۱

۲. ۴. ۶. انتقادات وارد بر اماره قابل ردّ عدم رشد-----۱۲۲
۱. ۴. ۶. ۲. غیر ضروری بودن اماره قابل ردّ عدم رشد۱۲۲
۲. ۴. ۶. ۲. رشد سریع تر اطفال در دوران فعلی۱۲۲
۳. ۴. ۶. ۲. حذف مجازاتهای خشن۱۲۳
۴. ۴. ۶. ۲. تبعیض آمیز بودن اماره قابل ردّ عدم رشد۱۲۳
۵. ۴. ۶. ۲. مبهم بودن اماره قابل ردّ عدم رشد۱۲۴
۶. ۴. ۶. ۲. لزوم مداخله زودرس۱۲۴
۷. ۴. سیستم دادرسی اطفال در نظام حقوقی انگلستان۱۲۵
۸. ۴. انواع قرارها یا مجازاتها در انگلستان۱۲۶
۱. ۴. ۸. ۱. قرارهای غیرکیفری۱۲۷
۱. ۴. ۸. ۱. ۱. طرح ممنوعیت رفت و آمد شبانه۱۲۸
۲. ۴. ۸. ۱. ۱. ۲. قرار ویژه والدین۱۲۸
۳. ۴. ۸. ۱. ۱. ۳. قرار ویژه رفتارهای ضدّ اجتماعی۱۲۹
۲. ۴. ۸. ۱. قرارهای کیفری-----۱۳۰
۱. ۴. ۸. ۲. ۱. قرار ارجاع-----۱۳۰
۲. ۴. ۸. ۲. ۲. قرار ترمیمی۱۳۱
۳. ۴. ۸. ۲. ۳. قرار برنامه اقدامات۱۳۲
۴. ۵. ۸. ۲. ۴. قرار حبس و آموزش -----۱۳۳
۹. ۴. سن مسئولیت کیفری در حقوق فرانسه۱۳۴
۱. ۴. ۹. ۱. سن مسئولیت کیفری در قانون ۱۷۹۱-----۱۳۶
۲. ۴. ۹. ۲. سن مسئولیت کیفری در قانون ۱۸۱۰-----۱۳۷
۳. ۴. ۹. ۳. سن مسئولیت کیفری در قانون ۱۹۰۶-----۱۳۸
۴. ۴. ۹. ۴. سن مسئولیت کیفری در قانون ۱۹۴۵-----۱۳۹
۱۰. ۴. ۱. بررسی سن رشد کیفری اطفال در فرانسه۱۴۰
۱. ۴. ۱۰. ۱. استقرار مسئولیت کیفری اطفال:-----۱۴۱

۱۴۱	۴.۱۰.۱.۱. قابلیت انتساب
۱۴۲	۴.۱۰.۱.۲. مسئولیت و تمیز
۱۴۳	۴.۱۰.۲. شناسایی مسئولیت کیفری
۱۴۳	۴.۱۰.۲.۱. مسئولیت و اهلیت کیفری
۱۴۳	۴.۱۰.۲.۲. مسئولیت و ضمانت اجرای کیفری
۱۴۵	۴.۱۱. دادگاه‌های اطفال در فرانسه
۱۴۵	۴.۱۱.۱. دادگاه‌های اطفال بزهدکار
۱۴۶	۴.۱۱.۱.۱. قاضی اطفال
۱۴۷	۴.۱۱.۱.۲. دادگاه اطفال
۱۴۸	۴.۱۱.۱.۳. دیوان جنایی اطفال
۱۴۹	۴.۱۲. سن مسئولیت کیفری در سایر کشورهای جهان
۱۵۰	۴.۱۳. سن مسئولیت کیفری در مقررات بین‌المللی
۱۵۲	نتیجه:
۱۵۵	پیشنهادها:
۱۵۹	فهرست منابع
۱۷۱	چکیده عربی
۱۷۲	چکیده انگلیسی

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱.۱. کلیات

۱.۱.۱. بیان مسئله

یکی از موضوعات بحث‌برانگیز، موضوع سنّ افراد در برخورداری و استیفای حقوق اجتماعی و سیاسی و همچنین مسئولیت کیفری است. به‌عنوان مثال ماده ۴۹ ق.م.ا. سنّ مسئولیت کیفری در ایران را همان سن بلوغ شرعی قرار داده است که به تبعیت از نظر مشهور فقهای شیعه در ماده ۱۲۱۰ ق.م. برای پسران ۱۵ سال تمام قمری و برای دختران ۹ سال تمام قمری مقرر گردیده است. حال سؤال این است که آیا تطبیق سنّ مسئولیت کیفری بر سن بلوغ شرعی صحیح است؟ آیا سن بلوغ امری تبعدی یا تکوینی است؟ تدریجی یا دفعی است؟ از این گذشته تعدد نصاب‌های سنّی برای برخورداری از حقوق احراز مسئولیت‌های کیفری و مدنی و تعارض میان این نصاب‌ها نوعی سردرگمی، و تبعات منفی ناشی از آن‌ها را در پی داشته است. به‌طور مثال در حال حاضر یک دختر ۱۳ ساله یا پسر ۱۵ ساله می‌تواند طبق قوانین موجود ازدواج کند، اما تا ۱۸ سالگی در زمینه‌ی تصرف در امور مالی خود یا اقامه دعوی برای استیفای حق خود مانند مهریه یا دادخواست طلاق یا صدور اظهارنامه ... با مشکلات فراوانی مواجه است. به همین ترتیب در دفاتر اسناد رسمی، سنّ ۱۸ سال، ملاک تنظیم اسناد و انجام معاملات شمرده می‌شود. و نیز افراد اعم از دختر یا پسر تا ۱۸ سالگی نمی‌توانند گواهی‌نامه رانندگی بگیرند با این استدلال که هنوز به رشد و پختگی و تعادل میان قوای عقلی، عاطفی و جسمی نرسیده‌اند؛ اما اگر همین فرد در سن ۹ سالگی (برای دختر) یا سن ۱۵ سالگی (برای پسر) مرتکب جرائم کیفری شود، به‌نوعی مجازات خواهد شد، زیرا قانون از وی انتظار دارد که همانند یک فرد بزرگسال بیندیشد و کنترل رفتار خود را داشته باشد. در این نوشتار با بررسی تطبیقی موضوع سنّ مسئولیت کیفری از دیدگاه فقه و حقوق اسلام و نظام‌های حقوقی غربی، نقد قوانین موجود، پیشنهادهایی درباره‌ی سنّ مسئولیت کیفری اطفال متناسب با رشد عقلی و قوه تمییز آن‌ها داده می‌شود.

۲.۱.۱. اهمیت و ضرورت

بر طبق اصل چهارم قانون مجازات اسلامی ایران

کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید بر اساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهای شورای نگهبان است.

واضح است که در میان مجموعه و مقررات حاکم در یک جامعه قوانین کیفری از اهمیتی بی‌بدیل برخوردار است از آنجاکه این قوانین با مهم‌ترین شئون زندگی افراد یعنی جان و تمامیت جسمانی آنها ارتباط دارد بی‌تردید از حساسیت بالایی برخوردار است که کوچک‌ترین خطا در آن می‌تواند صدمات اجتماعی بزرگی را به بار آورد. پس بدیهی است که در نظام حقوقی جمهوری اسلامی باید اهتمام هر چه بیشتری نسبت به انطباق قوانین کیفری با موازین شرعی ورزیده شود تا از این رهگذر افراد به‌خصوص افراد غیر رشید که مورد بحث این پایان‌نامه است از گزند آسیب در امان باشند. علاوه بر این بررسی و مطالعه تطبیقی با نظام‌های حقوقی در کشورهای دیگر می‌تواند کمک خوبی در استفاده از تجربه آنان بنماید و نیز گردآوری اطلاعات و نظرات موجود در نظام‌های حقوقی غربی حول مسئله سن مسئولیت کیفری، موجب شناخت دقیق‌تر موضوع، شناخت نقاط اشتراک در بین صاحبان آراء، شناخت اسباب و دلایل اختلاف در مسئله و در نهایت کمک شایانی به ما جهت ارائه راه‌حل‌های اساسی پیرامون این مسئله معضل می‌نماید.

۳. ۱. ۱. سوا لات

- ۱- سن مسئولیت کیفری در حقوق جزای اسلام و ایران چه سنی است؟
- ۲- مقصود از رشد کیفری چیست؟
- ۳- آیا سن مسئولیت کیفری یک مفهوم نسبی است که برحسب اشخاص، زمان مکان و شرایط خاص متغیر خواهد بود یا یک مفهوم مطلق است؟
- ۴- رابطه بلوغ و سن مسئولیت کیفری چیست؟
- ۵- آیا نشانه‌های بلوغ جسمی را می‌توان به رشد کیفری تسری داد؟
- ۶- سن مسئولیت کیفری در نظام‌های حقوقی غربی و در مقررات بین‌الملل چه سنی است؟

۴. ۱. ۱. فرضیات

- ۱- بلوغ جسمی و سن بلوغ ۹ سال برای دختران و ۱۵ سال برای پسران می‌باشد.
- ۲- اصطلاح دیگری از رشد وجود دارد که می‌تواند از آن به معنای عقل و توانایی فکری یاد نمود، این اصطلاح علاوه بر جنبه حقوقی، شامل مسائل کیفری نیز خواهد شد.
- ۳- سن مسئولیت کیفری یک مفهوم نسبی است و نه مطلق بدین معنی که به تناسب اشخاص شرایط زمانی مکانی و شرایط روحی هر فرد، سن مسئولیت نیز متغیر است.
- ۴- بلوغ جسمی اماره رشد کیفری نیست و نمی‌تواند معیار برای توجه دادن مسئولیت کیفری باشد.
- ۵- رشد کیفری یعنی فرد به مرحله‌ای از رشد عقلی رسیده باشد تا بتواند ادراک صحیحی از ماهیت عمل مجرمانه داشته باشد، این در حالی است که بلوغ جنسی برحسب علائم طبیعی و معیار سنی در سنینی رخ می‌دهد که در عرف به دوران کودکی تعبیر می‌شود؛ و عموماً فرد قدرت ادراک لازم در این امور را ندارد.
- ۶- در قوانین کشورهای مختلف سن بلوغ بین ۱۴ سال و ۲۱ سال متغیر است ولی اکثر کشورها ۱۸ سال را سن بلوغ جهت آغاز مسئولیت جزائی می‌دانند.

۱.۱.۵. پیشینه

با وصف اهمیت چشمگیر موضوع در زندگی قضایی اجتماعی علیرغم اینکه تلاش‌های قابل‌تقدیری صورت گرفته که از آن جمله می‌توان به پایان‌نامه‌های رشد و آثار احکام فقهی آن، سن مسئولیت کیفری در اسلام، و مقالاتی از جمله: مسئولیت کیفری تدریجی دختران، ریشه‌شناسی جرائم اطفال، بازنگری در سن بلوغ و آثار فقهی آن، دادرسی کیفری اطفال و نوجوانان اشاره کرد.

اما این تحقیق از دو جهت نسبت به سایر موارد مشابه ممتاز است: ۱- واکاوی ادله ناظر به رشد از حیث امکان تطبیق آن بر رشد کیفری، ۲- تطبیق مبنای حقوق اسلام با غرب در مسئله رشد کیفری

۱.۱.۶. چارچوب نظری

روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای می‌باشد. کلیه فصل‌های این پایان‌نامه با مطالعه برخی کتب فقهی و حقوقی، مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط و جمع‌آوری مطالب مربوط و موردنیاز و دسته‌بندی آن‌ها تدوین یافته است. بعد از بیان چارچوب کلی در فصل اول، در فصل دوم به روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای می‌باشد. بعد از بیان چارچوب کلی در فصل اول، در فصل دوم به بیان معنا و مفهوم، مسئولیت، صغر، بلوغ، رشد می‌پردازیم.

در بخش دوم در دو فصل به بررسی مبانی فقهی و حقوقی سن مسئولیت کیفری در اسلام، و ارزیابی بلوغ و رشد از منظر قرآن و روایات و همچنین دیدگاه فقهای امامیه و اهل سنت در اینجا ذکر می‌گردد. در بخش سوم در یک فصل به بررسی سن مسئولیت کیفری در حقوق و قوانین موضوعه ایران اشاره می‌کنیم؛ در بخش چهارم در سه فصل به بررسی سن مسئولیت کیفری نظام‌های حقوقی غربی (کامن لا و رومی ژرمنی) خواهیم پرداخت.

۲.۱. مفاهیم

۲.۱.۱. تعریف لغوی مسئولیت

مسئول اسم مفعول از سأل، يسأل بر وزن منع، يَمْنَعُ سؤال مصدر آن می‌باشد^۱ در فرهنگ لغات مسئولیت به معنی قابل‌بازخواست نمودن انسان آمده و غالباً به معنی تکلیف و وظیفه و آنچه انسان عهده‌دار آن باشد تعریف شده است. چنانچه در فرهنگ نوین عربی به فارسی مسئولیت به معنی قابل‌بازخواست و مسئول به معنی قابل جواب آمده است.^۲

بعضی دیگر از لغویین یکی از معانی مسئول را کسی دانسته‌اند که فریضه‌ای بر ذمه دارد به طوری که اگر عمل نکند از او بازخواست می‌شود و مسئولیت را به معنای مسئول بودن نسبت به انجام امری آورده‌اند.^۳ مرحوم دهخدا معانی مسئولیت داشتن را متعهد و موظف بودن و معنای مسئولیت راضمان دانسته است.^۴

۳.۱. اقسام مسئولیت

۳.۱.۱. مسئولیت اخلاقی

علم اخلاق علمی است که از ملکات انسانی که مربوط به قوای نباتی و حیوانی و انسانی است صحبت می‌کند و او را راهنمایی می‌کند تا به فضائل رسیده و از رذایل بپرهیزد که به این وسیله سعادت خود را تکمیل نموده و اعمالی از او سرزند که موجب ستایش اجتماع گردد.^۱

۱. در قرآن و احادیث نیز این کلمه استعمال شده ۳۶ و ۳۴ اسراء/۱۵ احزاب/۲۴ صافات/۱ نساء.

۲. طباطبایی، سیدمصطفی، فرهنگ عربی به فارسی، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، ترجمه القاموس العصری، ۱۳۵۴، ص ۲۸۶.

۳. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲، ج ۳، ص ۴۰۷۷.

۴. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ج ۱۲، ص ۱۳۷۳.

اخلاق و حقوق رابطه نزدیکی با یکدیگر دارند. اخلاق در تولد برخی حقوق نقش دارد. مسئولیت اخلاقی مسئولیتی است که قانون‌گذار معترض آن نشده است. مثل مسئولیت انسان نسبت به خود یا خداوند، ضمانت اجرای این مسئولیت تنها تأثر وجدانی است و هیچ ضمانت اجرای حقوقی ندارد. در واقع مسئولیت اخلاقی، مواخذه و سرزنش وجدان شخصی است که مرتکب خطایی شده است. عمل با حسن نیت وجدان را وادار به سرزنش نمی‌کند. مسئولیت اخلاقی انسان در پیشگاه خدایش، شرمندگی و ندامتی است که او نسبت به اعمال ارتكابی در محضر وجودی که ناظر اعمال اوست دارد.^۲

۲.۳.۱. مسئولیت حقوقی

در ترمینولوژی حقوق، مسئولیت حقوقی این‌گونه تعریف شده است: «مسئولیتی که مأخذ قانونی داشته باشد در مقابل مسئولیت اخلاقی و دینی استعمال می‌شود.»^۳ مسئولیت حقوقی وظیفه‌ای است قانونی، که دلالت بر انجام عمل یا ترک عملی دارد. مسئولیت حقوقی به دو شاخه، مسئولیت کیفری و مسئولیت مدنی قابل تقسیم است.

۴.۳.۱. مسئولیت کیفری

«انسان در امور مدنی ملتزم به انجام تعهد و جبران ضرر و زیان‌هایی است که به دیگران وارد می‌سازد. همچنین در امور کیفری نسبت به تقبل آثار و عواقب افعال مجرمانه یا ترک فعل‌های خود مسئول است.»^۴ مسئولیت همواره با التزام همراه است. در قلمرو حقوق کیفری، محتوای این التزام تقبل آثار و عواقب افعال مجرمانه می‌باشد، یعنی «تحمل مجازاتی که سزای افعال سرزنش‌آمیز بزهکار به شمار می‌آید؛ لیکن به‌صرف ارتکاب جرم نمی‌توان بار مسئولیت را یک‌باره بر ذمه مقصر گذاشت، بلکه پیش از آن باید وی را سزاوار تحمل این بار سنگین

۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین، *تفسیرالمیزان*، ترجمه ناصرمکارم شیرازی، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۵۲۳.

۲. ولیدی، محمدصالح، *حقوق جزای عمومی*، تهران، نشر داد، ۱۳۷۳، ص ۱۳.

۳. لنگرودی جعفری، محمد جعفر، *ترمینولوژی حقوق*، بی‌جا، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۰، ص ۶۴۳.

۴. توجهی، عبدالعلی، «سن مسئولیت کیفری دختران»، ناصر قربان‌نیا و همکاران، *بازپژوهی حقوق زن*، انتشارات روز نو، ۱۳۸۴،

ج ۱، ص ۸۶.